MTIHANI WA GOLDLITE
KIDATO CHA NNE JUNI 2022
MTIHANI WA KABLA YA MWIGO

Jina: _____

Nambari ya mtahiniwa:_____Darasa: _____ Tarehe: _____
Sahihi: _____

102/2
Kiswahili
Karatasi ya 2
Muhula wa Kwanza
Muda: Saa 2½

MAAGIZO

(i) Andika jina lako na nambari yako ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.

(ii) Tia sahihi yako kisha uandike tarehe ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.

(iii) Jibu maswali **yote**.

(iv) Majibu yote yaandikwe katika nafasi ulizoachiwa katika kijitabu hiki cha maswali.

(v) Majibu yote **lazima** yaandikwe kwa lugha ya Kiswahili.

KWA MATUMIZI YA MTAHINI

SWALI	UPEO	ALAMA
1	15	
2	15	
3	40	

 KWA MAJIBU PIGA SIMU KWA NAMBARI 0724351706

4	10	
JUMLA	**80**	

1. UFAHAMU : (Alama 15)

Soma kifungu kifuatacho kasha ujibu maswali.

Nchi nyingi duniani zimetia sahihi mkataba wa Umoja wa Mataifa kuhusu haki za watoto. Haki hizi ni pamoja na uhai, lishe bora inayotosha na makazi bora yaliyo salama. Hali kadhalika, kila mtoto ana haki ya kupata elimu. Elimu inastahili kutolewa bure, iwe inafaa na inayopatikana kwa urahisi. Isitoshe , mtoto hastahili kupigwa, kudunishwa, wala kubaguliwa kwa namna yoyote ile: iwe kitabaka, kirangi, kijinsia au vinginevyo.Mtoto hapaswi kufanya kazi za kitumwa, nzito na za kushurutishwa. Vile vile , mtoto anastahili kushirikishwa katika kufanya maamuzi yanayoweza kumwathiri maishani. Pia mtoto ana haki ya kupata huduma za afya, mahitaji maalum na habari kuhusu masuala mbalimbali. Pamoja na hayo anastahili kupendwa na kuheshimiwa kimawazo na kihisia.

Haki za watoto zinatakiwa kulindwa na kila mwanajamii, serikali na wazazi wakiwa katika mstari wa mbele. Hii ndiyo sababu serikali za mataifa mengi zimeshirikisha haki hizi katika katiba na sheria za nchi husika.Yeyote anayezikiuka anapasa kuadhibiwa kwa mujibu wa sheria .Walakini , haki hizi bado zinakiukwa. Watoto wengi kote duniani bado wananyimwa haki zao. Kuna watoto ambao hawajawahi hata kupata kibanda cha kuweka ubavu. Wengi wa hawa wamejipata wakiselela kwenye mitaa na hata majaa ya mji na vijiji ambako hulazimika kupitisha usiku hata katika majira ya kipupwe na masika! Wengine hawapati chakula: licha ya kuwa wanatakiwa kupata chakula chenye lishe bora. Kwao kutarajia mlo awamu tatu kwa siku ni njozi: kwani hata awamu moja ni adimu kupata! La kusitikisha ni kwamba wale wanaotarajiwa kuwa **vigogo** wa kuzilinda haki hizi ndio wanaoongoza katika kupalilia ukiukaji wazo. Kila siku tunasikia na kushuhudia visa vya watoto kupigwa, kushinikizwa kufanya kazi za sulubu kipunda, kunyanyaswa kinjinsia, kuishi katika mazingira hatari na hata kuuawa. Baadhi ya wanaohusika na vitendo hivi hasi huwa wazazi au jamaa wa karibu kama vile mjomba, shangazi au wahudumu wa nyumbani.

Madhila yanayowapata watoto hayatokei tu katika mazingira ya nyumbani. Mateso huvuka mipaka na kufikia ngazi ya kimataifa. Watoto wengi katika mataifa yenye fujo na ghasia hutekwa na kutumikishwa vitani. Linalokata maini ni

kwamba baadhi ya viongozi katika mataifa haya hawafanyi lolote kuwanusuru. Lao huwa kuwatazama watoto wanaotakiwa kuwalinda wakigeuzwa kuwa mababe wa kuua na kuuana.Watoto hawa huvishwa magwanda ambayo miili yao minyonge haiwezi kuyahimili. Pia hulazimika kuvaa mabuti ya kijeshi ambayo **huwa nanga kwao** kubeba, licha ya bunduki zinazokaribia kuwazidi uzani.

Mojawapo ya mambo ambayo viongozi nchini humu walilenga shabaha kuyafikia baada ya kijinyakulia uhuru ni elimu kwa wote. Hata hivyo, hii imekuwa kama ndoto isiyotabirika katika baadhi ya janibu. Ni kweli kwamba sera ya elimu bila malipo katika shule za msingi nchini humu inaendelea kutekelezwa. Hata hivyo, asilimia ya watoto na hata watu wazima wasiojua kusoma na kuandika ingali kubwa. Jukwaa la vijiji nchini humu na hata katika mataifa mengine ya ulimwengu wa tatu limesheheni idadi kubwa ya watoto wasioenda shuleni. Kichocheo kikuu cha hali hii ni kwamba wazazi na walezi wamejipata katika lindi la ufukara uliokithiri. Hata wanapojitahidi kujinyanyua na **kujikuna wapatapo** kuyakidhi mahitaji ya kielimu ya wanao, wao hujipata wakitapatapa katika kinamasi hicho hicho cha ulitima. Matokeo ni kwamba watoto wa matajiri wanaendelea kuelimika huku wa maskini wakibakia kwenye kiza cha ujinga. **Wanaong’ang’ania kuwepo kwa elimu bila malipo ni kama kwamba ni waota ndoto za mchana.**

Hali ilivyo sasa hivi inadai kuwa mimi na wewe ttufanye hima tuungane mikono na kutafuta suluhisho la kudumu kuhusu utekelezaji wa haki za watoto. Twapaswa kuhimiza serikali zetu kufanya kila ziwezavyo kuhakikisha kuwa watoto wote wako shuleni. Nasi tushirikiane kutoa huduma kwa watoto na kukomesha dhuluma , mateso na dhiki kwao. Haitoshi kupeleka miswada bungeni kuhusu haki za watoto na kuipitisha kuwa sheria. Twastahili kubadilisha misimamo yetu kuhusu haki hizi na kuzilinda kwa dhati.

(a) Huku ukitoa mifano **minne**, eleza hali ya kinyume inayojitokeza katika aya ya pili.

(alama 4)

……

……

……

……

……

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(b) Eleza namna hali ya usalama inavyoathiri utekelezaji wa haki za watoto kwa mujibu wa kifungu.
(alama 3)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(c) Kwa kurejelea aya ya nne , onyesha mchango wa serikali katika kuwajibikia haki za watoto.
(alama 3)

……

…

……

……

……

……

(d) “Wanaong’ang’ania kuwepo kwa elimu bila malipo ni kana kwamba ni waota ndoto mchana.” Thibitisha kauli hii kwa kurejelea kifungu. (alama 2)

……

……

……

……

(e) Eleza maana ya msamiati ufuatayo kama ulivyotumika katika taarifa. (alama 3)

(i) Vigogo……

…

(ii) Huwa nanga kwao……

(iii) Kujikuna wajipatapo……

2. MUHTASARI (Alama 15)

Jamii ya leo inatawaliwa na kuendeshwa na kanuni ya maarifa. Inawezekana kusema kuwa uchumi wa jamii za leo na zijazo utategemea maarifa zaidi kuliko utakavyotegemea wenzo wowote mwingine. Utambuzi wa uwezo mkubwa wa maarifa katika maisha ya binadamu ndio msingi wa watu kusema ‘maarifa ni nguvu.’

Maarifa huelezwa kwa tamathali hii kutokana na uwezo wa: kuyadhibiti,kuyaendesha,kuyatawala na kuyaongoza maisha ya binadamu popote pale walipo. Mtu ambaye ameyakosa maarifa Fulani huwa ameikosa nguvu hiyo muhimu na maisha yake huadhirika pakubwa. Kwa msingi huu, maarifa yanaweza kuangaliwa kama utajiri mkubwa ambao binadamu anaweza kuutumia kwa faida yake au kwa faida ya wanajamii wenzake. Ukweli huu ndio unaoelezwana methali ya Kiswahili: ‘Elimu ni mali.’ Elimu ni chimbuko la maarifa muhimu maishani.

Msingi wa utajiri na maendeleo ya binadamu popote alipo basi ni maarifa. Je, maarifa kwa upande wake yana sifa gani? Maarifa yenyewe hayana upizani. Maarifa uliyo nayo huweza kuwa na watuwengine wengi pasiwe na upizani baina yenu kwa kuwa kila mmoja ana maarifa sawa.kila mmoja ana uhuru wa kuyatumia maarifa hayo kama chanzo cha kuyazalisha maarifa mengine. Utumiaji wa maarifa yenyewe hauyamalizi maarifa hayo. Maarifa hayawezi kugusika ingawa mtu anaweza kuyanyumbua maarifa yenyewe kwa kuyatumia kwa namna tofauti.

Maarifa huingiliana na maarifa mengine. Maarifa aliyo nayo mtu mmoja huweza kuhusishwa na maarifa aliyo nayo mtu mwingine ili kuvyaza au kuzuka na maarifa tofauti. Maarifa yanaweza kuchukuliwa kutoka sehemu moja hadi nyingine kwa namna ambavyo mtu hawezi kufanya bidhaa nyingine ile. Kwa mfano, ni muhali mtu kulalamika kuwa hawezi kutembea kutoka sehemu moja hadi nyingine kwa sababu ana mzigo mzito wa maarifa kichwani

Sifa nyingine muhimu ya maarifa ni kuwa yanaweza kuwasilishwa kwa njia ya ishara au mitindo mingine ya kidhahania. Ikiwa unataka kukihamisha chombo Fulani kutoka sehemu moja hadi nyingine, lazima uwazie ukubwa wake, uzito wake na labda hata umbali wa panapohusika. Maarifa huweza kubadilishwa au kugeuzwa na kuwa ishara ambazo huyafanya kuwasilishwa kwa njia nyepesi kuliko kwa mfano ikiwa mtu atayawasilisha katika muundo wa, kwa mfano kitabu.

Maarifa yana sifa ya uhusianaji. Kipengele Fulani cha maarifa huwa na maana kinapowekwa sambamba au kugotanishwa na kipengele kingine cha maarifa. Huo huwa muktadha mzuri wa kueleweka au kuwa na maana. Kwa mfano , neno ‘mwerevu ‘huweza kuwa na maana kwa kuweka katika muktadha wa ‘mjinga’, ‘mjanja’, ‘hodari’, na kadhalika.

Maarifa huweza kuhifadhiwa katika nafasi ndogo sana. Suala hili linaeleweka kwa njia nyepesi tunapoangalia maarifa katika muktadha wa teknologia. Data zinazowahusu mamilioni ya watu, ambazo zingehitaji maelfu ya maktaba na lukuki ya vitabu, huweza kuhifadhiwa kwenye kifaa kidogo kianachoweza kutiwa mfukoni.

Maarifa hayawezi kudhibitiwa au kuzuiliwa mahali Fulani yasisambae. Maarifa huenea haraka sana. Maarifa ni kitu kinachoepuka pingu za watu wanopenda kuwadhibiti binadamu wenzao. Hata pale ambapo mfumo wa kijamii au wa kisiasa unafanya juu chini kuwadhibiti raia au watu wenyewe, ni muhali kuyadhibiti maarifa yenyewe. Inawezekana kuzidhibiti njia Fulani za ueneaji wa maarifa lakini maarifa hayo yatapata upenyu wa kusambaa. Ni kweli kuwa maarifa ni nguvu inayozishinda nguvu zote.

(a) Fupisha aya ya pili na ya tatu. (maneno 55-60) (alama 5, 1 ya utiririko)

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

……

……

……

……

……

……

.

Nakala safi

……

……

……

……

……

……

……

……

……

……

……

……

……

 KWA MAJIBU PIGA SIMU KWA NAMBARI 0724351706

(b) Eleza sifa kuu za maarifa kama zinavyojitokeza kuanzia aya ya nne hadi aya ya nane. (maneno 100-110) (alama 10, 2 za utirriko)

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.**Nakala safi**

.....

.....

.....

.....

.....

 KWA MAJIBU PIGA SIMU KWA NAMBARI 0724351706

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. MATUMIZI YA LUGHA (ALAMA 40)

(a) Tofautisha sauti zifuatazo. (alama 2)

(i) /t/ /s/

.....

.....

.....

.....

(ii) /h/ /gh/

.....

.....

.....

.....

(iii) /o/ /u/

.....

.....

.....

.....

(iv) /b/ /a/

.....

.....

.....

.....

(b) (i) Mzizi ni nini? (alama 1)

.....

.....

...

(ii) Toa mfano wa kitenzi chenye mzizi huru. (alama 1)

.....

...

(c) Tunga sentensi yenye muundo ufuatao: (alama 2)

N+RH+t+E

.....

.....

.....

(d) Ainisha mofimu katika neno lifuatalo: (alama 2)

Kiokoteni

.....

.....

.....

.....

(e) Andika katika ukubwa. (alama 1)

Paka hawa wamemfukuza mbwa wetu.

.....

.....

.....

(f) Taja matumizi mawili ya kiambishi /e/ (alama2)

.....

.....

.....

.....

.....

(g) Andika upya ukifuata maagizo. (alama 3)

(i) Maji ambayo wanakunywa ni hatari. (Andika katika hali ya mazoea bila kutumia amba)

.....

.....

.....

.....

(ii) Watu wengi <u>walihasirika</u> bomu <u>lilipolipuka</u> katika jengo hilo. (Tumia nomino badala ya vitenzi vilivyopigwa mstari.)

.....

.....

.....

(iii) Pombe hiyo ilimfanya kuwa kipofu. (Tumia kitenzi badala ya neno lililopigiwa mstari)

.....

.....

.....

(h) Tunga sentensi ukitumia kishazi tegemezi kinachofanya kazi ya kielezi. (alama 2)

.....

.....

.....

.....

(i) Bainisha aina ya vitenzi katika sentensi ifuatayo. (alama 3)

Wao si wahalifu ingawa walikuwa msituni walipokamatwa.

.....

.....

.....

.....

.....

(j) Tunga sentensi ukitumia nomino waya pamoja na kivumishi cha pekee cha kusisitiza. (alama 2)

.....

.....

.....

.....

(k) Andika katika usemi halisi. (alama 2)

Hamisi alimwambia nyanya yake kuwa siku hiyo hakuwa na nafasi lakini angemtembelea siku ambayo ingefuata.

.....

.....

.....

.....

(l) Changanua kwa jedwali. (alama 2)

Mwenye njaa hana miiko.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(m) Taja matumizi mawili ya parandesi. (alama 2)

.....

.....

.....

(n) Ainisha sentensi ifuatayo kwa kuzingatia jukumu / dhamira yake. (alama 1)

Rais amepiga marufuku ukataji miti nchini.

.....

.....

.....

(o) Andika katika umoja. (alama1)

Hao wameharibu nyua zilizotengenezwa kwa mbao.

.....

.....

.....

(p) Andika katika wakati uliopita hali timilifu (alama 1)

Miti katika msitu huo inakauka.

.....

.....

.....

(q) Andika upya ukitumia visawe vya maneno yaliyopigiwa mstari. (alama 2)

<u>Nyanya</u> <u>alisomba</u> taka na kuitia katika <u>jaa</u> lililo <u>shambani.</u>

.....

.....

.....

.....

(r) Huku ukitoa mifano mwafaka taja miundo miwili ya nomino katika ngeli ya U/I (alama 2)

.....

.....

.....

.....

(s) Tunga sentensi ukitumia **na** kama: (alama 2)

(i) Kihusishi

.....

.....

.....

(ii) Kuonyesha umilikaji

.....

.....

.....

(t) Onyesha kiima, shamirisho na chagizo katika sentensi ifuatayo. (alama 3)

Polisi ambao walikuja juzi waliwakamata majambazi wote jana jioni.

.....

.....

.....

.....

.....

(u) Tunga sentensi mbili kuonyesha maana mbili za neno **muhali.** (alama 2)

.....

.....

.....

.....

(v) Andika methali inayoafiki maelezo yafuatayo .

Ni afadhali kupata matatizo madogo kwa sasa ili kuyaepuka mengi baadaye.

.....

.....

.....

.....

ISIMU JAMII (ALAMA 10)

(a) Eleza kwa ufupi jinsi mambo yafuatayo yanavyodhibiti mitindo ya lugha

(i) Mazingira (alama 2)

.....
.....
.....
.....
.....

(ii) Mada (alama 3)

.....
.....
.....
.....
.....

(iii) Hali (alama 2)

.....
.....
.....
.....

(b) Fafanua sera tatu ambazo zimepitishwa na serikali zinazochangia kuimarika kwa lugha ya Kiswahili. (alama 3)

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

 KWA MAJIBU PIGA SIMU KWA NAMBARI 0724351706